

008 [Notes in Sketchbook I, Domburg 1914]

Vooraf

Mondriaan kenner Joop Joosten heeft aan de hand van twee schetsboeken en losse schetsboekbladen van Mondriaan acht schetsboeken geïdentificeerd (1981)¹. Hij deed dit onder meer met behulp van het formaat, de vorm, de papiersoort, de wijze van inbinden, de al dan niet afgeronde hoeken en de al dan niet aanwezige perforatie. Joosten heeft de bestaande en niet meer bestaande schetsboeken genummerd van I tot en met VIII². Voor zover bekend bevatten alleen de Schetsboeken I en II notities³; de overgebleven losse bladen van de andere schetsboeken bevatten uitsluitend schetsen.

Twee wat langere tekstfragmenten in Schetsboek II - *Kunst en Realiteit* en *Kunst* - zijn in dit corpus afzonderlijk gepresenteerd⁴.

In de Catalogue Raisonné wordt 'Schetsboek I' gedateerd op oktober 1914⁵ en Schetsboek II op de eerste helft van 1914⁶. We nemen deze datering over en omdat de teksten worden in dit corpus chronologisch gepresenteerd, komen de notities van Schetsboek II vóór die van 'Schetsboek I'.

Bron

Schetsboek I heeft een kartonnen voor- en achterzijde met een linnen rug⁷. Het binnenwerk bestaat uit vier ingebonden katernen van twaalf bladzijden; 48 bladzijden in totaal. Oorspronkelijk telde het boekje dus 96 pagina's, maar een aantal bladzijden is er uitgescheurd. 30 bladzijden (60 pagina's) zijn nu nog aanwezig in het boekje⁸, daarvan bevatten 39 pagina's notities⁹. Vier uitgescheurde schetsboekbladen (8 pagina's) - zonder notities - zijn teruggevonden¹⁰. Het is niet bekend of op de overige 14 uitgescheurde bladzijden ook notities aanwezig waren.

Mondriaan heeft alle teksten - op een enkele uitzondering na - dwars in de liggende stand van het schetsboek - met potlood - geschreven.

Op de voorkant staat gedrukt: 'Schetsboek', 'S.V.H., No. 619'¹¹. Het woord 'Schetsboek' duidt er op dat Mondriaan het boekje in Nederland heeft gekocht.

Schetsboek I wordt bewaard in *The Solomon R. Guggenheim Museum* te New York¹².

We kwalificeren het boekje als authentiek en daarom als geautoriseerd.

Basistekst en leestekst

Als basistekst voor de vervaardiging van de leestekst is de facsimile-uitgave van het originele Schetsboek I¹³ gebruikt.

De tekst wordt in volgorde van de pagina's gepresenteerd, beginnend met wat op de binnenkant van de voorzijde is geschreven. De pagina's die ondersteboven zijn geschreven worden in normale tekstvolgorde gepresenteerd.

Mondriaans wijzigingen in de notities zijn doorgevoerd in de leestekst. Afkortingen zijn uitgeschreven.

Welsh en Joosten vermelden in de transcripties een notitie van Mondriaan, maar deze is merkwaardig genoeg niet zichtbaar in de facsimile-afbeelding. De notitie 'die werkt op zijn tijd'¹⁴ is daarom niet in de leestekst opgenomen.

Titel

---

¹ Joosten, J. M. 'Mondriaans verloren gegane schetsboeken uit de jaren 1911 tot en met 1914'. In tent.cat: *Mondrian: Tekeningen, Aquarellen, New Yorkse schilderijen*. Stuttgart, Den Haag, Baltimore, 1981: 63-72.

² CRII: 434.

³ Welsh, R.P., and J.M. Joosten. *Two Mondrian Sketchbooks 1912-1914*. Amsterdam, 1969.

⁴ Tekst 005 *Kunst en realiteit*; tekst 006 *Kunst*.

⁵ CRII: 434, B371.

⁶ CRII: 438, B376.

⁷ Schetsboek I is een 'liggend'-model boekje (h x b: 11,4 x 15,8 cm).

⁸ Welsh, R.P., and J.M. Joosten. *Two Mondrian Sketchbooks 1912-1914*. Amsterdam, 1969: 15.

⁹ De binnenzijden van de kaft meegerekend.

¹⁰ CRII: 436-437, B372, B373, B374, B375.

¹¹ Zie noot 7.

¹² Inv.nr. 81.2824.

¹³ Welsh, R.P., and J.M. Joosten. *Two Mondrian Sketchbooks 1912-1914*. Amsterdam, 1969.

¹⁴ Idem: 23(21).

Van de 29 schetsen in Schetsboek I zijn er 9 van de kerktoren van Domburg. 13 zijn zeer waarschijnlijk in de omgeving van Domburg gemaakt: de zee, de duinen, en de golfbrekers. De overige 7 zijn schetsen van bomen en niet karakteristiek voor Domburg. Volgens de Catalogue Raisonné zijn de schetsen in Schetsboek I in Domburg gemaakt en wel in de periode september-oktober 1914¹⁵.

In Schetsboek I worden schetsen en notities afgewisseld. Zeer waarschijnlijk zijn de schetsen en de notities dan ook tegelijkertijd ontstaan en zijn ook de notities in Schetsboek I in Domburg gemaakt¹⁶. Als fictieve titel voor deze notities gebruiken we: [*Notes in Sketchbook I, Domburg 1914*].

Datering en ondertekening

Mondriaan komt eind juli 1914 vanuit Parijs naar Nederland om zijn familie in Arnhem en zijn vrienden in Amsterdam en Domburg te bezoeken. Door het uitbreken van de eerste wereldoorlog kan hij echter niet meer terugkeren naar zijn atelier in Parijs en moet hij in Nederland blijven. Van eind september tot eind oktober 1914 verblijft hij in Domburg¹⁷.

In de literatuur worden verschillende dateringen voor dit Schetsboek I gegeven¹⁸. Wij houden de datering aan van de Catalogue Raisonné; deze geeft als datering voor de schetsen: september-oktober 1914. Het is echter niet zeker dat alle schetsen en notities in september-oktober 1914 zijn gemaakt¹⁹.

Mondriaan woont in die periode officieel nog op het adres Rue du Départ 26, Parijs. Maar door het uitbreken van WO I woont hij achtereenvolgens in Amsterdam bij zijn broers (Ringdijk 55) en in Laren bij Hannaert (Oude Naarderweg). In Domburg verblijft hij vanaf eind september bij Bine de Sitter (Zuidstraat)²⁰.

De notities zijn niet ondertekend.

Ontstaan en publicatie

Mondriaan zet in het Zeeuwse Domburg de gewoonte voort die hij in Parijs begonnen is met Schetsboek II: het noteren van allerlei ingevingen over kunst en leven. Hij koopt een nieuw boekje, maar dit keer wel een 'echt' schetsboekje en geen notitieboekje met een perforatie zoals in Parijs.

De schilder vermeldt in een ongedateerde brief²¹ aan de verzamelaar Van Assendelft (oktober 1914²²) dat hij in de badplaats veel schrijft: 'Domburg, Zondag. Het zal me een bepaald genoegen zijn U dan tevens mijne schetsen van hier te laten zien, en met U wêer eens 't over het 'absolute', over 't 'eeuwige' van leven en van kunst te hebben. Ik schreef hier wêer veel dingen op.'²³

De notities in Schetsboek I bevatten, net als die in Schetsboek II sporen van het theosofisch gedachtegoed²⁴. Ergens in Schetsboek I noteert Mondriaan: 'Vrouw en man begrijpen elkaars oerwezen niet omdat het eene stof 't andere geest is. De geest is tegen de stof. Positief – negatief – trekken *toch* elkaar aan.' De begrippen 'stof' en 'geest' komen respectievelijk 16 en 22 keer terug in de notities.

De notities in Schetsboek I zijn pas na Mondriaans dood gepubliceerd²⁵.

Bijzondere woorden

Een opvallend woord is het woord 'uitbreidingsidee'. 'Uitbreidingsidee' gebruikt Mondriaan in zijn notities op de volgende manier: 'Over het mooi van de verschijning der dingen. [...] Niet mogelijk te beelden. Uitbeelden meer mogelijk. Uitbeelden innerlijk. Uitbeelding uitbreidingsidee.'

Door Mondriaans telegramstijl is het moeilijk de juiste betekenis van de 'uitbeelding [van het] uitbreidingsidee' uit de tekst te halen. Er zijn geen ook andere notities in Schetsboek I waarin Mondriaan nadere uitleg geeft over het begrip 'uitbreidingsidee'²⁶.

---

¹⁵ CRII: 435.

¹⁶ CRII: 434, B371.

¹⁷ CRII: 106.

¹⁸ Zie onder andere: J. Baljeu. 'Schetsboekperikelen'. In: *Museumjournaal* 16, no.6, (december 1971): 315-319.

¹⁹ C. Blotkamp. *Mondriaan. Destructie als kunst*. Zwolle, 1994: 78.

²⁰ CRII: 106.

²¹ Waarschijnlijk 'oktober 1914'; datering geconcludeerd uit één van de eerste zinnen van de brief: 'De oorlog schiet maar langzaam op.' (Begin WO I: 28 juli 1914.)

²² Ds. H. van Assendelft (1875-1928), predikant te Gouda, verzamelaar van moderne kunst en werk van Mondriaan.

²³ Vindplaats brieven aan Van Assendelft RKD-MCP – 14.

²⁴ C. Blotkamp. *Mondriaan. Destructie als kunst*. Zwolle, 1994: 78.

M. Bax. *Het web der schepping*. Amsterdam, 2006: 267.

²⁵ Welsh, R.P., and J.M. Joosten. *Two Mondrian Sketchbooks 1912-1914*. Amsterdam, 1969.

²⁶ Britta Grigull brengt in haar boek het begrip 'uitbreidingsidee' in verband met de takkenstructuur in Mondriaans bomenschilderijen en de golvenstructuur in zijn zeegezichten: B. Grigull. *Piet Mondrian. Das kubistische Werk in neuem Licht*. Kiel,

In later jaren (1918) plaatst Mondriaan het begrip ‘uitbreiding’ tegenover ‘begrenzing’. In het derde hoofdstuk van zijn artikel [010] *De Nieuwe Beelding in de schilderkunst*²⁷ doet hij een poging dit begrip uit te leggen: ‘Doordat de kleur zuiver, vlak en afgesloten optreedt, komt de nieuwe beelding tot *directe beelding van uitbreiding* [...]. Uitbreiding - een veruiterlijking van de actieve oerkracht - doet door groei, aanhechting, bouw, enzovoort, het lichamelijke, vorm, ontstaan. Vorm ontstaat wanneer de uitbreiding zich begrenst. Als de uitbreiding het fundamenteele is (omdat daar de werking van uitgaat) moet zij ook het fundamenteele in de beelding zijn. [...] Zoo wordt, door *uitbreiding* en *begrenzing* (het uiterste eene en het uiterste andere, zie inleiding) de *evenwichtige verhouding in stand* - de *rechtboekige, geboren*.’

Overigens gebruikt Mondriaan in augustus 1915 het begrip ‘uitbreiding’ in de betekenis van ‘straling’ in een brief aan Augustine de Meester-Obreen.

Het is mogelijk dat de schilder dit begrip ontleende aan de Larense filosoof Mathieu Schoenmaekers²⁸, die de volgende omschrijving geeft van het begrip: ‘In het snijpunt is geconcentreerd zoowel de uitbreiding als de inkrimping van de verticale beweging als de uitbreiding en inkrimping, die in de horizontale leeft onder invloed van de verticale. [...] Als die nieuwe beweging gecompliceerd is heet ze ‘uitbeelding’ en openbaart ze zich in een ‘beeld’. [...] In een vreemd, wellicht meer gebruikelijk woord heet de uitbeeldingsbeweging de ‘plastische’ en haar openbaring ‘plastiek’.’²⁹

Overige opmerkingen

Over Schetsboek I vertelt Maaïke van Domselaer³⁰ in haar ‘Herinneringen aan Piet Mondriaan’: ‘In het boek van Seuphor is een schetsboekblaadje uit 1911 gereproduceerd met een aantekening erop³¹; dat roept een kostelijk moment in mijn herinnering op. De tegenstelling en verbondenheid van het mannelijk en vrouwelijk principe, dat voor hem in het verticale en horizontale element tot plastische uitdrukking kwam, hield hem voortdurend bezig. Toen hij ons op een avond³² zou voorlezen tot welke conclusies hij was gekomen [...] begon hij zonder verdere inleiding ineens doodernstig: ‘De man is geest, de vrouw is beest’ [...]. [...] de volgende avond kwam hij erop terug: ‘Zeg, jullie moeten toch horen hoe ik het nu heb opgeschreven: De man is geest, waarin het beest werkt; de vrouw is beest, waarin de geest werkt.’³³

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in de [Notes in Sketchbook I, Domburg 1914] besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het ‘Sleutelwoordenregister’³⁴. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *abstract en reëel, evenwicht*, het geestelijke en het fysieke, positief en negatief, *stof en geest*, uitbeelden *innerlijk*, uitbeelden *uitbreidingsidee*, vereenvoudigen van *vorm* en *kleur, vrouwelijk en mannelijk*.

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

De [Notes in Sketchbook I, Domburg 1914] zijn vermoedelijk - met tussenpozen - geschreven van september tot oktober 1914. De schetsen en schilderijen die Mondriaan in Domburg vervaardigde, zijn volgens de Catalogue Raisonné dertien van voornamelijk kerkfaçades en zeeschappen: B56-B70³⁵. Mondriaan zal tijdens het maken van de notities in Schetsboek I met één of meer van deze schetsen en/of schilderijen bezig zijn geweest. In Schetsboek II waar de notities zijn geschreven, heeft Mondriaan de volgende schetsen gemaakt: B371-B375³⁶.

2005: 65-70.

²⁷ In dit corpus: tekst 008.

²⁸ Dr. Mathieu Schoenmaekers (1895-1944), Christen-theosoof (woonde in Laren tijdens Mondriaans verblijf aldaar).

²⁹ Dr. M.H.J. Schoenmaekers. *Mensch en Natuur*. Bussum, 1913: 20.

³⁰ Maaïke van Domselaer (1890-1960), echtgenote van Jacob van Domselaer, vrienden van Mondriaan in Laren.

³¹ Seuphor, M. *Mondrian. Life and Work*. New York, 1956: 111.

³² Mondriaan woonde in bij de Van Domselaers (in Laren) van juli 1915 tot oktober 1916.

³³ M. van Domselaer-Middelkoop. ‘Herinneringen aan Piet Mondriaan’. In: *Maatstaf*, no.5 (augustus 1959): 278.

³⁴ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

³⁵ CRII: 239-246.

³⁶ CRII: 434-437.